

E170.
A KOLOZSVÁRT 1872-BEN ALAPITOTT ÉS
SZEGEDEN 1921-BEN UJRA MEGNYITOTT

M. KIR. FERENCZ JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNETE

KIADATOTT
AZ EGYETEM 50 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK JUBILEUMA
ALKALMÁBÓL
SZEGEDEN, 1922. JUNIUS HÓ 29.-ÉN

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

BETHLEN GÁBOR ERDÉLYI FEJEDELEM ARCKÉPE, AKI GYULAFEHÉRVÁRRA
 EGYETEMET TERVEZETT.

A KOLOZSVÁRT 1872-BEN ALAPITOTT ÉS
SZEGEDEN 1921-BEN UJRA MEGNYITOTT

M. KIR. FERENCZ JÓZSEF
TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNETE

KIADATOTT
AZ EGYETEM 50 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK JUBILEUMA
ALKALMÁBÓL
SZEGEDEN, 1922. JUNIUS HÓ 29.-ÉN

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000750433

I.

A magyar királyi Ferencz József tudományegyetemet az 1872. évi XIX. magyar törvény Kolozsvár székhellyel Magyarországnak keleti részében, Erdélyben alapította meg. Ezzel háromszáz esztendőös kívánságot teljesített. Erdélyben ugyanis, mióta az a törökök hódítása és Magyarország 1541. évi feldarabolása következtében külön nemzeti magyar fejedelemséggé alakult, többször gondoltak egyetem, vagy legalább azt megközelítő főiskola felállítására. János Zsigmond választott magyar király, Erdély első fejedelme 1560-ban alapította meg a *gyulafehérvári* főiskolát, melynek igazgatására *Pierre de la Ramét*, a párisi Collége de France tanárát, majd — ennek vonakodása következtében — Gyulai Pált hívta meg. Az 1565. évi országgyűlés gondoskodott az iskola megépítéséről és tudós professzorok ellátásáról. A fejedelem, hogy erősebb alapra fektesse a tudományokat, mint *Celi* baseli egyetemi tanárhoz írta, akadémiát akarván alapítani, udvari orvosát, az olasz *Blandrata Györgyöt* küldte ki külföldi egyetemek tanulmányozására. De meghalt (1571) mielőtt a szászsebesi egyetem tervét megvalósíthatta volna.

A tervet a feldarabolt Magyarország súlyos nehézségei közt utóda, Báthory István már mint lengyel

király hajtotta végre. Vilnában 1581 május 12.-én kelt alapító-levele szerint *Kolozsvárt* a jezsuiták vezetése alatt *katolikus egyetemet* alapított más keresztény egyetemek mintájára s kijelentette, hogy XII. Gergely pápával is elismerteti ezen egyetemnek kiváltságait. Az egyetemnek s a vele összekötött gimnáziumnak harminckét tanára volt, akik azonban eleintén csak a teológiai és a filozófiai karokon működhettek. Sok viszontagság érte őket, mert az országgyűlés a jezsuitákat ismételten száműzte, a nép pedig 1603-ban lerombolta az egyetemi épületeket.

A katolikus egyetem helyett *Bethlen Gábor* fejedelem, mint az 1622. évi országgyűlésen bejelentette, *protestáns egyetemet* akart állítani. A rendek ezt Kolozsvárt, a jezsuita egyetem helyén kívánták fölépíttetni, a fejedelem azonban saját székhelyén, Gyulafehérvárott alapította meg 1629 július 13.-án az akadémiát három (teológiai, filozófiai és filológiai) karral. De még azon évben meghalt s özvegyét, Katalin brandenburgi hercegnőt, Alsted, Bisterfeld és Piscator tanárok 1630 februárius 10.-én hiában sürgették, hogy ezt az iskolát a német és francia egyetemek színvonalára emelje. *Apáczai Cseri János*, a magyarságnak egyik legnagyobb pedagógusa, 1656-ban ki is kelt az ellen, hogy Erdélynek egyetlenegy akadémiaja (egyeteme) sincs és egy ilyennek föllállítására 1658-ban tervet nyújtott be *Barcsay Ákos* fejedelemhez. Mintának a kisebb egyetemekeket vette, de sajtó, könyvtár, botanikus kert, diákasztal (mensa academica) föllállítását is sürgette s a tanítás szabadságát, magyar tanárok kinevezését az új doktorok megnemesítését, stb. követelte. Barcsay megöletése után *Apafy Mihály* fejedelem a gyulafehérvári

A KOLOZSVÁRI R. KATH. FŐISKOLA 1728-BAN.
(SZENT IMRE-KÉPÉVEL.)

kollégiumot *Nagyenyedre* tette át, hol azt néha egyetemnek nevezték 1704-ben a császári hadak által történt lerontásáig. Az angolok hiában tettek kísérletet, hogy adományaikkal valódi egyetemmé tegyék, de főiskolai rangját megtartotta s az idén ünnepli fennállásának háromszázadik évfordulóját.

Az erdélyi nemzeti fejedelemség 1690-ben Magyarországhoz visszacsatoltatván, *I. Lipót* magyar király visszahíttá a jezsuitákat, kik 1698 november 17.-én — majdnem kilencven évi szünet után — újból megnyitották a katolikus egyetemet s nagy és jól felszerelt épületeket emeltek. A rendnek 1773-ban történt eltörléséig Kolozsvárt az egyetemen s a vele összekötött gimnáziumban nagy megszakításokkal kétszáz év alatt 744 tanára és 20,487 tanítványa volt. Mária Terézia királyné az egyetemet előbb (1773) világi papok, utóbb (1778) a kegyesrendiek vezetésére bízta; de közben (1774) Erdély összes felekezeteit megkérdezte az egyetem átalakítása, vagy egy új *állami egyetem* föllállítása iránt. Fia, II. József, azonban 1786 augusztus 15.-én megszüntette a hittani, jogi, orvosi és bölcsészeti karral ellátott egyetemet, amelynek ekkor már mindössze csak 17 tanára és 150 hallgatója volt.

1764-ben báró *Bruckenthal Sámuel* erdélyi kancellár a szászok számára Nagyszebenben ágostai hitvallásu *evangélikus*, 1843-ban gróf Teleki Domokos és Szász Károly Nagyenyeden a berlini egyetem mintájára a *protestánsok*, 1848-ban pedig Balázsfalván a román népgyűlés a románok részére akart egyetemet állítani. Ebben a kérdésben ez volt a románok első megmozdulása. Erdély azonban még azon évben reális uniót kötve Magyarországgal, az unió ügyében kiküldött

országos bizottság, melynek román tagjai is voltak, 1848 augusztus 16-án Kolozsvárt *magyar egyetem* alapítását, illetőleg azt kívánta, hogy a magyar állam a régi Báthory egyetemből alakult kolozsvári katolikus liceumot megint egyetemmé egészítse ki, a pestinek

A KOLOZSVÁRI PIARISTA-TEMPLOM. (A HOZZÁCSATOILT ÉPÜLET
HELYÉN ÁLL A FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM.)

mintájára a tanszabadság biztosításával szabályozza s egyenesen a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága alá rendelje.

Ennek a tervnek megvalósítását a szabadságharc leveretése akasztotta meg.

II.

Az alkotmány helyreállítása (1867) és a magyar erdélyi unió második kimondása (1868) után báró *Eötvös József*, ezúttal is a vallás- és közoktatásügy minisztere, a régi egyetemből megmaradt kolozsvári jogakadémiát és orvos-sebészeti intézetet megkérdezte, hogyan alakulhatnának újból karokká a tervezett kolozsvári egyetemben; egyúttal tárgyalásokat indított az 1843. évi erdélyi országgyűlésen elhatározott, de csak 1859 óta működő Erdélyi Múzeum Egyesület gyűjteményeinek és könyvtárának egyetemi célokra való felhasználása iránt. A tanszabadság elvére alapított új egyetemről szóló törvényjavaslatát 1870 április 7.-én be is nyújtotta, de már 1871 februárius 2.-án elhunyt. Mindamellett számos vármegye sürgetvén az egyetem föllállítását, *I. Ferencz József király* a törvényhozás utólagos jóváhagyásának reményében 1872 május 29.-én *Pauler Tivadar* vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére azt s a tanszékre való pályázatok kihirdetését el is rendelte. Az egyetem azóta ezt a napot évenként mint alapítása ünnepét üli meg. *Trefort Agoston* az új miniszter, az alapításról szóló törvényjavaslatot a parlamenthez 1872 szeptember 17.-én csakugyan újra benyújtván, azt az Országgyűlés két Háza elfogadván, a király október 12.-én szentesítette. Az így keletkezett 1872. évi XIX. törvénycikk értelmében az állam a tanítás szabadsága elvének alapján magyar királyi egyetemet alapított, mely négy (jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi s matematikai és természettudományi) karra oszlott.

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM.

A kinevezett negyven tanárt gróf *Mikó Imre* királyi biztos 1872 október 19.-én fölesketvén, az egyetemi hatóságok azonnal megalakultak november 11.-én az előadások 269 beírt hallgatóval egész csendben, minden ünnepiesség nélkül megkezdődtek. A király 1881 január 4.-én megengedte, hogy ez az egyetem örök időkre a *magyar királyi Ferencz József tudományegyetem* nevet viselje, magát az alapító-levelet azonban csak 1897 november 1.-én adta ki. Az egyetemet 1887 szeptember 23.-án és 1895 szeptember 22.-én személyesen is meglátogatta. 1879-ben, ezüst lakodalma emlékére három arany ösztöndíjjal, 1895-ben a promotio sub auspiciis regis engedélyezésével, 1896-ban rektori és dékáni díszjelvények ajándékozásával tüntette ki. Uralkodása idején az egyetem új központi épülete 1893—1902 közt teljesen elkészült s az intézetek nagy része, különösen a különböző klinikák (melyek az erdélyi országos Karolina kórházzal álltak kapcsolatban), az állattani és a Pasteur-intézet, az egyetemi és múzeumi könyvtár stb., a tudomány követeléseinek megfelelő épületekben nyertek elhelyezést s az építkezéseknek még egész sora várt megvalósításra. A régi botanikus kert új, nagy telken rendezkedett be. A Mensa Academica, a Tanítók Hunyadi-Háza, a Mentők háza, a régi Báthory-szeminárium, a kegyesrendi Kalazantinum és az erdélyi evangélikus-református egyházkerület teológiai fakultása s Tanárképző-intézete 5—600 hallgatónak adott ingyen vagy mérsékelt áron teljes ellátást, a Diák-otthon fölépítésére pedig nagyszerű tervek készültek. Pénzügyeinek javultával az állam egy negyedszázad mulasztásait pótolta s felszerelésekre, a laboratóriumok és az 1898—1902 közt szervezett szemináriumok berendezésére, új

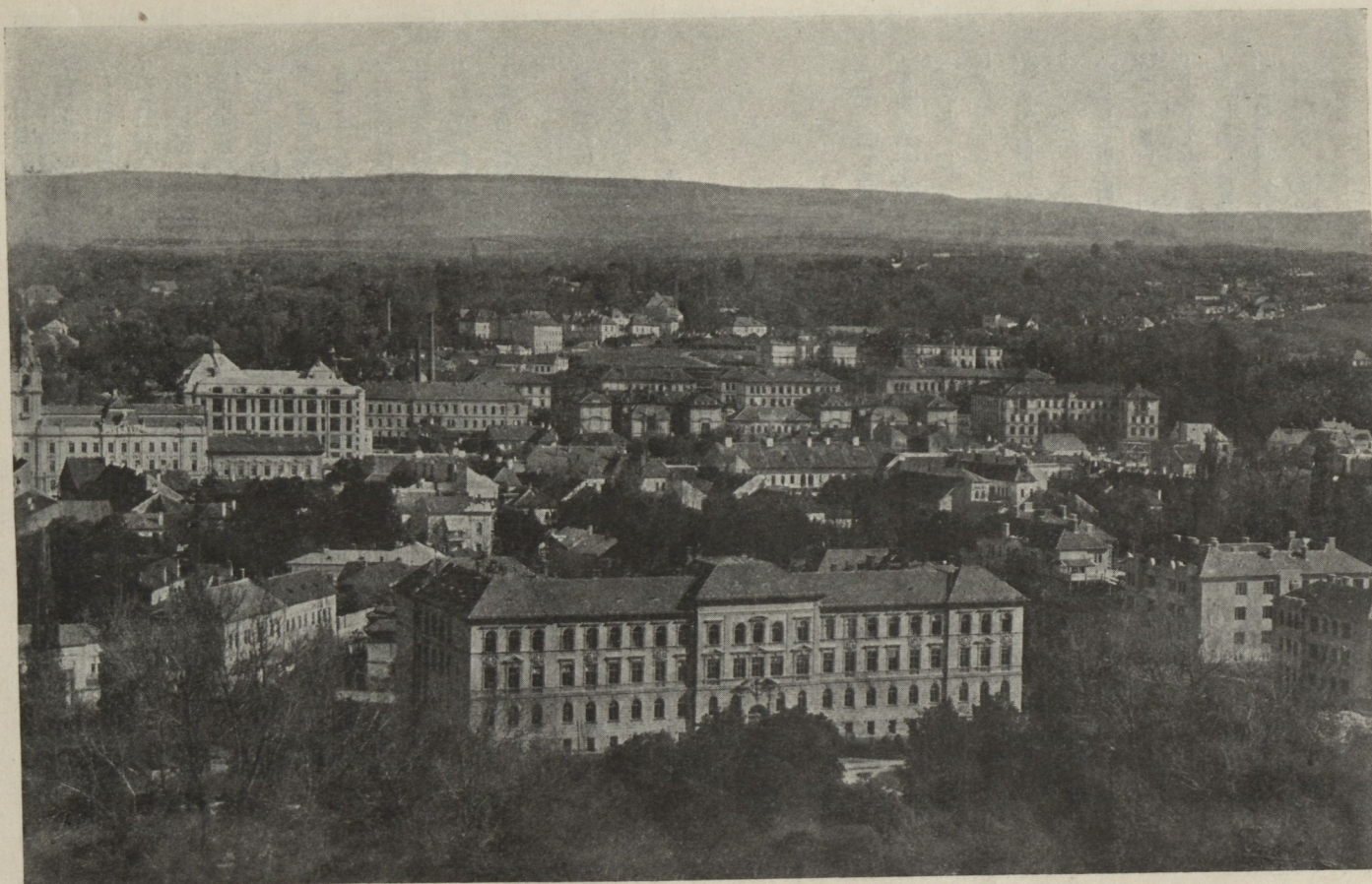

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM KLINIKÁL. I.

tanszékek felállítására, stb. évről-évre nagyobb összegeket fordított.

A tanszékek száma az alapítástól 1919-ig 40-ről 51-re, a tanító testületé 43-ról 135-re; az előadások száma félévenként 91-ről 250-re, a tanóraké 325-ről mintegy 800-ra s a hallgatók száma 269-ről 2570-re emelkedett. Az egyetemi akták, a tanárok irodalmi munkásságából több ezer könyvet és tanulmányt soroltak fel, az ifjak pedig ezernél több esetben nyertek irodalmi és tudományos munkáikkal pályadíjat.

A világháború kitörésekor már az 1914 július 31.-én elrendelt általános mozgósítás következtében már az első évben 1726 hallgató, 340 bekebelezett doktor, 170 egyetemi alkalmazott s 40 tanár és tanító, összesen 2236 fiatal ember vonult be s ez a szám a háború végéig mintegy 5000-re, a hőshalottaké pedig 206-ra növekedett. Ellenben a hallgatók száma mindezek következtében az 1916/17. év II. felében 420-ra csökkent, s ezek közül is 112 nő volt. A klinikák s az egyetemi épületek sebesültekkel teltek meg; mindamellett az egyetem tudományos munkája nem akadt meg. A hallgatók száma a forradalom kitörésekor (1918 okt.) ismét 2226-ra, a II. félévben pedig — a harctérről hazatérőkkel — 2570-re, tehát minden eddiginél többre gyarapodott. Akkor már 1918 december 24. óta a románok megszállva tartották Kolozsvárt és a román Consiliu Dirigent (Kormányzó-tanács) 1919 május 8-án 4335. szám alatt román király és a kormányzó-tanács iránti hűségeskü letételére szólította fel a rendes és rendkívüli tanárokat; mivel pedig ezt a karok a hágai egyezmény értelmében a békemegkötése előtt törvénytelen kívánságnak nyilvánították és a tanárok az esküt

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM KLINIKÁI. II.

megtagadták, május 12.-én három gyalogsági szakasz vette körül az egyetemet, a kiküldött bizottság azt és annak fölszereléseit a román állam tulajdonának nyilvánította, a tanárokat állásuktól megfosztotta, őket és a tanulókat erőszakosan eltávolította, eként 2500-nál több ifjút épen a félév zárásakor akasztott meg tanulmányaik befejezésében.

Az 1919 szeptember 18.-án kinevezett 62 rendes és rendkívüli tanár október 30.-án megalakította a román egyetem tanácsát, november 3.-án megkezdte a kizárólag románnyelvű előadásokat s 1920 februárius elsején Ferdinánd román király nagy ünnepiességgel nyitotta meg Erdély román egyetemét.

III.

Az eskü megtagadása miatt 1919 október 29.-ike óta mind nagyobb számban kiutasított tanárok egyrésze Budapestre menekült, a másik a törvényesen megválasztott szűkebb tanáccsal egyelőre Kolozsvárt maradt. A menekültek a Pozsonyból szintén kiűzött Erzsébet egyetem tanáraival összefogva, a kormány lelkes támogatása mellett elhatározták, hogy a jogfolytonosság fenntartása végett az egyetemi előadásokat az 1919/20. évi második felében vállalva megkezdik, de hatóságaik önállóan végzik az önkormányzat feladatait. A minisztertanács 1920 február 25.-én 11,952. sz. alatt erre előbb a jogi, a bölcsészeti és a természettudományi, utóbb pedig a március 25.-én 27,258. sz. alatt az orvosinak és megadván a megbízatást, március elején Schneller professzor az egyetemet Budapesten újra megnyitotta s a kolozsvári egyetem elvétele ellen a világ összes

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉLETTANI INTÉZETE.

egyetemeihez intézett tiltakozás után az előadások a Pedagógiumban és az első kerületi gimnáziumban megkezdődtek. A minisztérium május elsején 35,468. sz. alatt ezt a szűkebb tanáccsal is tudatta s a Kolozsvárt maradók számára a tanszéket és jogigényeket fenntartotta. Április 17.-ike óta a szűkebb tanács is foglalkozott egy Kolozsvárt felállítandó felekezeti közti magyar egyetem gondolatával, annak tervezetét öt karral június 10.-én elkészítette, június 21.-én Erdély három magyar püspöke az egyetem fölállítását a román közoktatásügyi minisztériumnak is bejelentette, ez azonban hónapokig tartó halogatás után sem vette tudomásul. Az Erdélyi ref. egyházkerület tehát a teológiai fakultás mellett 25 éve fennálló tanárképző-intézetét kibővítette, tanárvizsgáló-bizottsággal egészítette ki, mire az intézet a régi egyetem szakerőinek alkalmazásával az előadásokat 1920 október 18.-tól 1921 május 31.-ig a legnagyobb bizonytalanság közt is folytatta, az 1921/22. évet azonban, mikor az egyetemi tanárok szabadságuk elteltével és kiutasításuk következtében eltávoztak, a román kormány megkezdeni nem engedte.

Budapesten a kolozsvári egyetemen kezdetben 30, végül 64 tanár három félév alatt 364 előadást tartott, összesen 1554 heti órában; a kolozsvári tanárképzőben pedig 34, majd 38 tanár két félév alatt 188 előadást tartott 452 heti órában. Időközben Szeged sz. királyi város nemes meghívása következtében tárgyalások indultak meg az egyetemnek *Szegeden* való elhelyezése végett; s a nemzetgyűlés 1921 május 29.-én elfogadta a 286. számú törvényjavaslatot, melyet a Főméltóságú Kormányzó Úr, mint 1921 : XXIX. törvénycikket kihirdetett. Ennek értelmében székhelyöknek a trianoni

béke következtében történt elvesztése miatt a kolozsvári magyar királyi Ferencz József tudományegyetem *ideiglenesen Szegeden*, a pozsonyi magyar királyi Erzsébet királyné tudományegyetem pedig *ideiglenesen Pécssett* nyer elhelyezést.

Szegeden az egyetemet *Horihy Miklós* Kormányzó Úr Ő Főméltósága 1921 október 9.-én nagy ünnepségek közt valóban átadta hivatásának ; mire az egyetem, a régieket kiegészítő új tanerőkkel, október 12.-én megkezdte az előadásokat és Szegeden való működésének első, alapításának pedig ötvenedik esztendejét az emlékezet mai ünnepén Istenben s a nagy megpróbáltatásokon átment nemzet és ezen egyetem jövődjében bízva fejezi be.

